

“ФОТОГРАФІЯ – ВИКРИВАЧ БРЕХНІ...”

До 140-ї річниці від дня народження фотографа Миколи Федоровича Боканя
Зоя Сніжок, науковий співробітник Національного заповідника «Гетьманська столиця»

«Фотографія – викривач брехні, зобов’язує людину бути охайною в моральному сенсі у всі моменти її життя», - таким було кредо фотографа М.Ф. Боканя.

Яким у вашій уяві постає фотограф початку ХХ ст.? Фотохудожник, занурений у творчий процес? Інтелектуал із ґрунтовними знаннями з фізики та хімії? Спробуємо з’ясувати. Пропонуємо до вашої уваги життєву історію фотографа-аматора з містечка Батурин Миколи Федоровича Боканя. Тим паче, що маємо для цього слушну нагоду – цього року виповнюється 140 років від дня його народження.

Кінець ХІХ - початок ХХ століття називають золотим віком української фотографії. І Батурин, колишня гетьманська столиця, не залишився поза об’єктивами фотокамер, адже приваблював своїм героїчним минулим та архітектурними пам’ятками. Наші уявлення про Батурин початку ХХ ст. були б значно біднішими, якби не роботи місцевого фотографа Миколи Боканя. Його називають літописцем батуринщини, адже його численні світлини дають змогу здійснити уяву подорож у минуле краю. Філокартистам він відомий за серією листівок «Види Батурина». Впізнати оригінали робіт фотографа можна за розміщенням на звороті штемпелем прямокутної чи овальної форми з зазначенням ініціалів та прізвища автора.

Але найвідомішою нині є світлина Миколи Боканя, зроблена у власному будинку в Батурині 2 квітня 1933 р. з написом: «Триста дней (триста!) без куска хліба к скудному обеду». Адже вона стала доказом злочину комуністичної влади - знищення українських селян голодом у 1932 - 1933 роках.

Пролити світло на життєвий шлях та внутрішній світ Миколи Боканя допомагають автобіографічні записи, збережені у архівно-слідчій справі фотографа, що була розпочата після його арешту у 1937 році органами НКВС. Гортаючи її сторінки, дізнаємось, що Микола Бокань народився 4 квітня (за старим стилем)

Водяний млин на р. Сейм. Фото Миколи Боканя поч. ХХ ст.

1881 року у містечку Батурин тоді Конопського повіту Чернігівської губернії в родині козака Федора Івановича. Батько служив на різних виборних громадських та державних посадах. Утримував свою родину і на прибуток від землі.

Уже в 9-річному віці Миколка залишився круглим сиротою, жив у родині дядька-хрещеного. Взимку ходив до школи, а влітку допомагав по господарству.

Життя хлопця кардинально змінило випадковість. Через помилку Миколу Боканя відправили на службу в Таганог, виклик було адресовано іншому батуринському хлопцю зі схожим прізвищем. З 1894 до 1902 роки М.Ф. Бокань служить у крамницях Таганрога, Новоросійська, Одеси. Проживання у великих містах значно розширює світогляд хлопця. Морські простори, порти з десятками суден, подорож на пароплаві... А в Одесі знайомиться з роботою театру: три місяці служить там помічником режисера. Заслуговують на увагу відгуки Миколи Федоровича про той дорадянський час, записані уже у кінці 20-х років ХХ ст.: «Просто зараз не віриться, як добре тоді жилось всім, хто хотів працювати. Паразитів суспільства (ледарів і п’яниць) не любили, але і вони не голодували». М.Ф. Бокань згодом шкодував, що ще тоді не займався фотографуванням та не зберіг на світлинах враження молодих років. Десь

«Триста днів (300!) без куска хліба к скудному обеду».
Фото Миколи Боканя та його сина Бориса 1933 р..

~~300 ДНЕЙ (ТРИСТА!)~~
БЕЗ КУСКА ХЛІБА
К СКУДНОМУ ОБЕДУ
2/IV, 1933 г

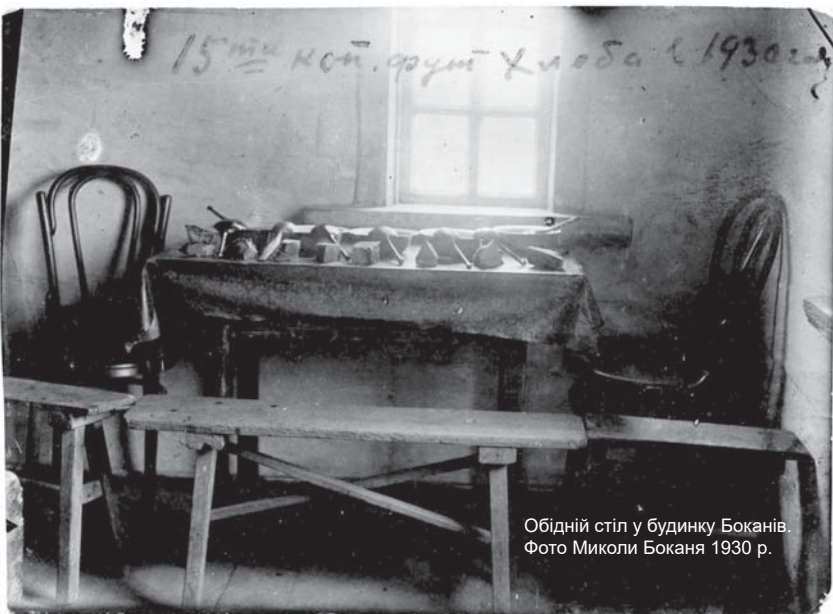
в цей час юнак знайомиться з поглядами Льва Толстого та інших письменників. Це відіграло вирішальну роль у житті майбутнього фотографа та сформувало його ціннісні орієнтири: «Мене відвернуло від міського життя. Мені не сподобалось міське життя тим, що побудоване все на штучному відношенні один до одного». І Бокань повернувся до Батурина. Найперша його мета – це самоосвіта. На думку Миколи Федоровича, вона завжди була і буде дієвим засобом звільнення особистості від залежності.

У видавництві «Посередник» випишує літературу. Багато читає. Зібрав чималу

бібліотеку. Відомо, що під час арешту у 1937 р. у нього було вилучено 63 книги «релігійного и секстантско-толстовского учения». Згодом вони були знищені. І зараз можна лише здогадуватись про склад цієї книгозбірні. Відомо, зокрема, що Микола Бокань захоплювався «Кругом читання» Льва Толстого та часто брав звідти цитати мислителів для текстового оформлення своїх світлин. Можна сказати, що він був просвітником-одинаком у Батурині на початку ХХ ст., ще до утворення тут громадських просвітницьких організацій. У мемуарах Микола Бокань згадує, що у 1911 р. пропонував влаштувати у Батурині просвітницький народний дім, але не отримав підтримки влади. Щодо морально-філософських поглядів фотографа, то він називає себе ідеалістом. Для нього це означало перевагу духовного над матеріальним, скромність у побуті, важливість фізичної праці у власному господарстві, неприйняття насильницьких дій. Підтримував анархістське вчення. Не визнавав владу держави і церкви над особистістю.

Повернувшись у рідні місця, Микола Бокань засвоює фотографування, як зізнається – з комерційною метою. Він починає продавати спадок – вісім з половиною десятин землі.

У 1905 р. Микола Бокань одружив-

Обідній стіл у будинку Боканів.
Фото Миколи Боканя 1930 р.

ФОТОІСТОРІЯ

ся з батуринською козачкою Вассою Трохимівною Сахно. У родині народилось шестеро синів та одна донька. Незважаючи на сімейні турботи, Микола Федорович весь час цікавиться життям суспільства.

У 1917 р., під час Першої світової війни, був фронтовим фотографом на румунському фронті, робив знімки солдатів та офіцерів. У 1917 р. за віком відпущений додому. У Батурині Бокань застав продовольчу кризу, брав участь у закупівлі хліба для місцевого населення. Але придбане зерно не було доставлене у Батурин – спалене на залізничній станції. Заробляв фотографуванням по навколишніх хуторах та селах, платили мало. Важливо зазначити, що у своїй професійній справі теж дотримувався принципів чесності та реалізму. Зокрема, не визнавав техніки ретушування негативів портретів, хоча це і дало б змогу отримати більше замовлень. У 1920-х роках Микола Бокань пережив тяжкі часи боротьби з бідністю. У пошуках заробітку намагався влаштуватись з родиною у Києві та Одесі, але невдало. У літній період 1924-1925 років сім'я Боканів проживала у балагані з дощок на хуторі Шовковиця поблизу літніх військових таборів біля Батурина. Микола Федорович багато фотографує життя військових. Але бідність не відступає. Згадує з гіркотою: «Діти рились у смітнику біля хлібопекарні, відшукуючи викинутий солдатами хліб». Та врешті вдале замовлення допомагає повернутись у Батурин і збудувати там власне житло.

Життя родини фотографа дедалі набирає трагізму. У голодні 1932 – 1933 роки Бокані втратили свого сина Костянтина – помер від голоду, повертаючись з роботи на колгоспному полі. Поглиблюються конфлікти у відносинах з іншими дітьми, які намагаючись пристосуватись до радянської дійсності, вибрали життєві шляхи, лояльні до більшовицької влади.

Дедалі загострювались також й ідеологічні суперечності з тоталітарним комуністичним режимом, який не терпів інакомислення. Врешті, це протистояння призвело до арешту М.Ф. Боканя та його сина Бориса, теж фотографа, у жовтні 1937 р. батуринським райвідділом НКВС. За вироком Спецколегії чернігівського обласного суду за проведення антирадянської агітації Н.Ф. Бокань був засуджений до 8 років позбавлення волі у виправно-трудових таборах. Своєї вини

підсудний не визнав. За довідкою 1-го спецвідділу МВС СРСР, помер, відбуваючи покарання, 14 квітня 1942 р. у Ягринтабі (Росія). Реабілітований висновком заступника генерального прокурора України у січні 1993 року.

Але часто смерть непересічних людей оповита ореолом таємничості. Серед батуринців ходять перекази про іншу версію загибелі фотомайстра. Ніби він повернувся із сталінських таборів у Батурин на початку Другої світової війни, жив у рідних і багато фотографував. Але був схоплений угорськими військовими при спробі сфотографувати їхній марш, та розстріляний.

Тож, підсумовуючи, можна сказати, що світлини Миколи Боканя не втрачають свого впливу на глядача вже протягом довгих років, певно й тому, що митець мав високі моральні стандарти та був вірний їм протягом всього свого життя. Микола Бокань зафіксував на своїх фотографіях унікальні миттєвості повсякденного та суспільного життя ХХ століття, тому вони є важливим історичним джерелом.

